

Nacka kyrka

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

Nacka kyrka

Nacka församling, Värmdö kontrakt, Stockholms stift

Sicklaön 133:1, G:a Värmdövägen 14, Finntorp, Nacka socken och kommun, Stockholms län, Södermanland

Nacka kyrka började byggas 1890 och invigdes 1891. Kyrkan ritades av arkitekten Gustaf Wickman (1858–1916), främst känd för att ha ritat bankpalats som Skånes Enskilda bank i Stockholm och sjukhusbyggen. Nacka kyrka var arkitektens första stora självständiga arbete. De första åren på 1900-talet ritade Wickman Kiruna kyrka, vars unika utseende inspirerats av samernas kåtor.

Nacka kyrkas interiörmåleri formades av arkitekten och konstnären Agi Lindegren (1858–1927) vars skisser till väggmålningarna är inspirerade av medeltida förebilder. Lindegren svarade för dekorationsmåleriet i flera **nygotiska** kyrkor, där målningarna i Johannes kyrka i Stockholm bäst bevarats. Ytterligare ett prestigefyllt uppdrag var dekorationsmålningarna i Uppsala domkyrka, utförda 1890–1893 i samband med Helgo Zettervalls restaurering.

Nacka kyrka restaurerades 1921 av arkitekten Per Benson (1878–1939) som 1912 ritat Nya Grand Hotell i Åre och 1914 Sommarhagen, villa på Frösö för Wilhelm Petterson-Berger.

1983–84 byggdes kyrkan till med församlingshem, ritat av Carl Nyrén arkitektkontor. Arkitekten Carl Nyrén (1917–) har under det sena 1900-talet ritat flera kyrkor sammanbyggda med församlingshem.

Nacka kyrka är skyddad enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen.

HISTORIK

1887 bildades Nacka socken och församling genom sammanslagning av kapellförsamlingarna Nacka och Erstavik, båda tillkomna i början av 1600-talet, samt Sicklaö eller Danviks församling från mitten av 1500-talet. Den nya församlingen sträckte sig från Danvikstull till Baggensfjärden. 1913 avskiljdes Saltsjöbaden som egen församling. 2006 är Nacka med 41 000 invånare en av Svenska kyrkans största församlingar med närmare 30 000 medlemmar.

Nacka gamla kapell från 1697 hade fått ett perifert läge i den nybildade församlingen och var dessutom i bristfälligt skick. Diskussion om att bygga om kapellet fördes parallellt med en arkitekttävling om att bygga ny kyrka vid Järlasjöns norra sida. Av fem inkomna bidrag ansågs arkitektbröderna Axel och Hjalmar Kumliens förslag som det mest intressanta. 1888 fick emellertid arkitekten Gustaf Wickman uppdrag att utarbeta ritningar som godkändes 1890. Samma år lades grundstenen till kyrkan som invigdes 1891.

Till kyrkans 30-årsjubileum genomfördes en restaurering under ledning av arkitekten Per Benson, där en målsättning var att få kyrkan att verka högre och ljusare. **Koret** omgestaltades och kompletterades med målningar av Filip Månsson (1864–1933). Bänkarna försågs med nya gavlar och flyttades ut från väggarna så att sidogångar bildades.

På 1950-talet genomfördes ännu en restaurering, nu under ledning av arkitekten Sven A Söderholm. Bänkarna målades om, målningarna vid fönstren överkalkades, **pärلسpont**panelen i väggarnas **boasering** byttes mot slät panel i lamellträ och kyrkan kompletterades med sidobänkar, **boaseringen** i **kor**et togs bort, **kor**trappan flyttades fram och nytt **kor**skrank i konstsmide tillkom. Dessutom rengjordes taket och konservator Sven Dalén kompletterade målningen i **kor**et. 1988 restaurerades kalkmålningar på väggar och i **kor**valv av konservator Ulf Krook. Då originaldekoren bedömdes som mycket elegant beslutades att den borde tas fram, vilket skedde samtidigt som viss retuschering utfördes.

1983–84 byggdes ett församlingshem sammankopplat med kyrkan i en foajé utmed kyrkans norra långsida. Carl Nyrén arkitektkontor AB stod för ritningarna.

Nordost om kyrkan uppfördes 1909 ett gravkapell i liknande stil som kyrkan. Det ritades av arkitekten Georg A Nilsson (1871–1949). Nacka norra begravningsplats färdigställdes åren närmast efter att kyrkan invigts. Öster om kyrkan ligger minneslunden, anlagd 1983.

Nacka gamla kapell revs 1902.

BESKRIVNING

Omgivningen

Nacka kyrka ligger i Finntorp öster om Stockholm. Den är belägen i en tidigare ekskogsbacke norr om Järlasjön. Numera går den livligt trafikerade Värmdövägen söder om kyrkan och norr om kyrkogården på andra sidan gamla Värmdövägen ligger bostadsbebyggelse av varierande ålder, alltifrån stora trävillor från tidigt 1900-tal till höghus från 1900-talets senare del.

Kyrkomiljön

Nacka kyrka och det närbelägna gravkapellet ligger i den äldsta, västra delen av kyrkogården. Kyrkobyggnaden med tillbyggt församlingshem är väl synlig genom en trädridå i slänten ner mot Värmdövägen. Genom utvidgningar österut 1924 och 1935 har kyrkogården fått en långsträckt form. I samband med breddning av Värmdövägen 1936 tillkom betongmuren som inhägnad i söder. Längs Gamla Värmdövägen i norr och Kyrkstigen i öster finns smidesstaket mellan stenstolpar. Entréer finns i alla väderstreck och ett rikt gångsystem, bestående till allra största delen av grusbelagda gångar som genomkorsar kyrkogården.

Av äldre ekar med stora trädkronor har ett antal lämnats kvar närmast kyrkan och det tillbyggda församlingshemmet. Växtligheten har kompletterats med en mångfald av trädslag som pyramidek utmed muren, björk längst i öster, lindalléer och hängask. Träden tillsammans med de formklippa häckarna skapar en struktur med olika rum som inbjuder till promenader i ett parkliknande landskap.

Kyrkogården bevarar ett stort antal gravvårdar med kultur- och personhistoria från de senaste hundra åren i Nackas utveckling. Minneslunden strax öster om kyrkan är det senaste tillägget på kyrkogården.

Kyrkobyggnaden

Kyrkan är orienterad i öst-västlig riktning. Den är murad i rött tegel ovan en hög gråstensmur och har branta kopparklädda takfall. Kyrkan består av ett rektangulärt **långhus** med torn och portal i väster, ett smalare femsidigt **kor** i öster, ett f d samlingsrum i norr, nu kyrkans **sakristia**, och en f d **sakristia** i söder, nu textilkammare.

Norr om kyrkan ansluter ett tillbyggt församlingshem med en vinterträdgård mot kyrkans nordmur som fått två öppningar. Kyrkans tillgänglighet för rörelsehindrade har lösts genom en ny entré till församlingshemmet.

Exteriör

Fasadmurarnas släta, hårdbrända tegel kontrasterar mot den höga stenfotens tuktade granitblock. Det röda teglet karakteriseras av att vara utfört med precision, ett viktigt uttryck under industrialismens början. **Strävpelare** förekommer runt hela kyrkan. Tornet är murat med **ut-**

Västfasad med torn och entré.

kragningar och försett med ljudluckor samt putsade **blinderingar** i gavlarna. Från ett vinkelställt parti på tornets **sadeltak** reser sig ett klocktorn med spira. **Långhuset** täcks av ett **sadeltak** försett med små fönsterkupor och östgaveln markeras av en **tourell**. **Kor** och **sakristia** har separata tak och samtliga är täckta med kopparsplåt som ersatt tidigare tegeltäckning.

Entrén i väster sitter i en spetsbågig grundutbyggnad. Portalens omfattning är murad i rött tegel. Porten består av svängdörrar i ek med beslag av svart smide. En målning i **tympanonfältet** ovanför porten, ursprungligen utförd i **alfresco**, skadades av misstag vid en restaurering 1960, men rekonstruerades 1977 efter ett fotografi. Motivet föreställer en ängel

Västportalen i tornet.

Exteriör från öster.

med diadem och gloria och är liksom den vegetativa hörndekoren över porten utförd i **jugendstil**.

På vardera långsidan sitter fem trefönstergrupper med spetsbågiga ljusöppningar och spetsbågig omfattning. **Koret** är försett med tre höga, spetsbågiga fönster med glasmålningar innefattade i blyspröjs. Parvis ställda fönster med spetsbågig ljusöppning finns i norra **sakristians** östra mur.

I församlingshemmet har arkitekten utgått från kyrkans ursprungliga tegel och fasaderna är murade i tegel från Brunflo över en sockel av sten. Höga burspråk av trä och glas bryter upp

Exteriör från norr med kyrka och tillbyggt församlingshem.

murarna som täcks av koppartak, indelat i fyra lika stora **sadeltak**.

Interiör

Genom kyrkans huvudentré i väster leds man via ett vindfång in till **vapenhuset** som har golvplattor av cement i svart och vitt schackmönster, putsade vita väggar med markerade avlastningsbågar i rött tegel över dörrar och trappa samt kryssvälvat putsat tak. Snickerier är brunbetsade. På **vapenhusets** norra sida går en stentrappa upp till orgelläktare och torn. I fonden sitter ett glasat träparti med dörrar till kyrkorummet och i södra muren finns ett runt fönster med blyinfattat glas med **treenigheten** som symbol.

Kyrkans interiör domineras av den öppna takstolen, laserad i brunt med polykrom dekormålning liksom läktaren, allt oförändrat sedan byggnadstiden. **Långhusets** väggar är **boaserade** upp till fönstrens underkant, däröver putsade och dekormålade. Av den ursprungliga vägg**boaseringen** återstår golv- och krönlist medan **pärspåntpanelen** ersattes 1956 med släta fyllningar och hela **boaseringen** övermålades i en ekådring.

Interiör mot öster.

Interiör mot väster.

Fönstren har svagt färgade glas. Mellan fönstren har väggarna målade helfigurer som föreställer **apostlarna med attribut** och över fönstren täcks

Interiör mot koret.

Trappa till predikstolen med dekormålning i **triumfbåge** och **kor**.

väggarna av schablonmålade **akantusrankor** i grönt och brunt. Skisser till interiörens ursprungliga målningar är utförda av arkitekten och konstnären Agi Lindegren som behärskade den dekorativa konsten till fulländning.

Kyrkans mitt- och tvärgång är täckt av golvplattor lika **vapenhusets** golv. I övrigt är **långhuset** täckt av furugolv, som ursprungligen troligen varit obehandlat, men senare slipats och lackats.

Korets väggar och valv är dekorerade med **akantusrankor** i rött och grönt från kyrkans byggnadstid, kompletterade med målningar av Filip Månsson. I samband med restaureringen

1921 ersattes betong med ädlare material i **kor**. Då tillkom det fristående murade altaret med skiva och **predella** av röd kalksten samt golv och förhöjd trappa av röd kalksten. Tidigare golvbeläggning med plattor av cement i svart/vitt mönster finns bevarad bakom altaret. Altarprydningen är ett krucifix av förgylld brons, ett italienskt arbete från 1500–1600-tal. **Altarringen** i ek med knäfall klätt med ljust ylletyg är inspirerad av predikstolens träslag. Dopfunten på södra sidan är ritad av Gustaf Wickman och har hans namn inhugget på foten. Den är tillverkad av gotländsk kalksten och utgör exempel på tidig **jugend**.

Predikstolen, placerad i norr mellan **långhus** och **kor**, är kyrkans praktfullaste pjäs. Den kommer från Nacka kapell, men är troligen äldre än kapellet. Den är exempel på hur en predikstol tillverkad i **renässansstil** under **barocken** kompletterats med **evangelistskulpturer**, troligen utförda av träsnidaren Hans Behm, främst känd för predikstolen i Tyska kyrkan. Behm var verksam i Sverige under 1640- och 1650-talen.

Bänkarnas antal rader har minskats från ursprungligen 28 till 16. De i grönt målade bänkarna var ursprungligen brunbetsade och utformade med höga gavlar. Sittplatserna är på senare tid kompletterade med en rad stolar längst fram och längst bak.

Orgeln från 1968 med 25 stämmor, 2 manualer och pedal, är byggd av Olof Hammarberg, Göteborg. Delar av den gamla orgelfasaden dekor i **jugendstil** har återanvänts i den nuvarande fasaden. Orgeln fyller numera upp utrymmet bakåt, vilket påverkat läktarens disponering.

Klockorna från Nacka gamla kapell smältes ner och göts om 1891 av Joh A Beckman & Co,

Interiör mot väster med läktare och orgelfasad.

Stockholm, till en storklocka och en lillklocka som hängdes upp i tornet i den nya kyrkan. Klockorna är försedda med olika bibelcitater samt rikligt dekorerade med växtornamentik runt texten.

Anslutningen av församlingshemmet till kyrkans mur är en glasad **lanternin**. Därigenom förändras inte ljuset i kyrkorummet. Två snedställda murgenombrött under östra och västra fönstret förbinder byggnaderna. Samlingssalarna ligger mot norr och får ljus genom de fyra uppstickande gavelspetsarna. Rum för ungdomsverksamhet ligger i **souterrängvåningen**.

Övriga inventarier

Äldre inventarier som har tillhört Nacka kapell är en ljuskrona från 1747 som hänger i främre delen av kyrkan, fyra ljusplåtar från 1700-talet sitter på korväggen. Av äldre silver finns en förgylld kalk för sockenbud, troligen tillverkad i Stockholm av Friedrich Rossow, verksam 1654–1675. Ett votivskepp är skänkt till Nacka kapell av sjömannen Anders Brun 1697. Till kyrkans invigning skänktes nytt nattvardssilver. Inför 30-årsjubileet 1921 ritade konstnär Oscar Brandtberg vid Licium en ny altarskrud och mässkrud i vitt siden.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

Nacka kyrka är en av de nygotiska kyrkobyggnaderna i stiftet, byggd 1890–91. Kyrkans utformning är inspirerad av den medeltida tegelkatedralens karaktäristiska detaljer, genomförda i kyrkobyggnaden med personlig tolkning av arkitekten Gustaf Wickman och i interiören av arkitekten och konstnären Agi Lindegren. Från nygotiken finns tydliga stildrag i de spetsbågeformade fönstren, korvalvets form och akantusbladen i kor och långhus. Vid restaurering av interiören på 1920-talet och 1950-talet ersattes delar av det sena 1800-talets konstmaterial med sten och långhusets dekor målades över för att ge kyrkan ett ljusare intryck. Detta har bidragit till kyrkorummets lite splittrade intryck. Interiören präglas främst av kyrkorummets mörklaserade öppna takstol och boaserade väggar liksom

läktaren som har inslag av färgrik dekor. Den dekorativa målningen i kyrkans långhus togs åter fram 1988, då målningarna även retuscherades. Korets ursprungliga dekor av Agi Lindegren är kompletterad med målningar av Filip Månsson.

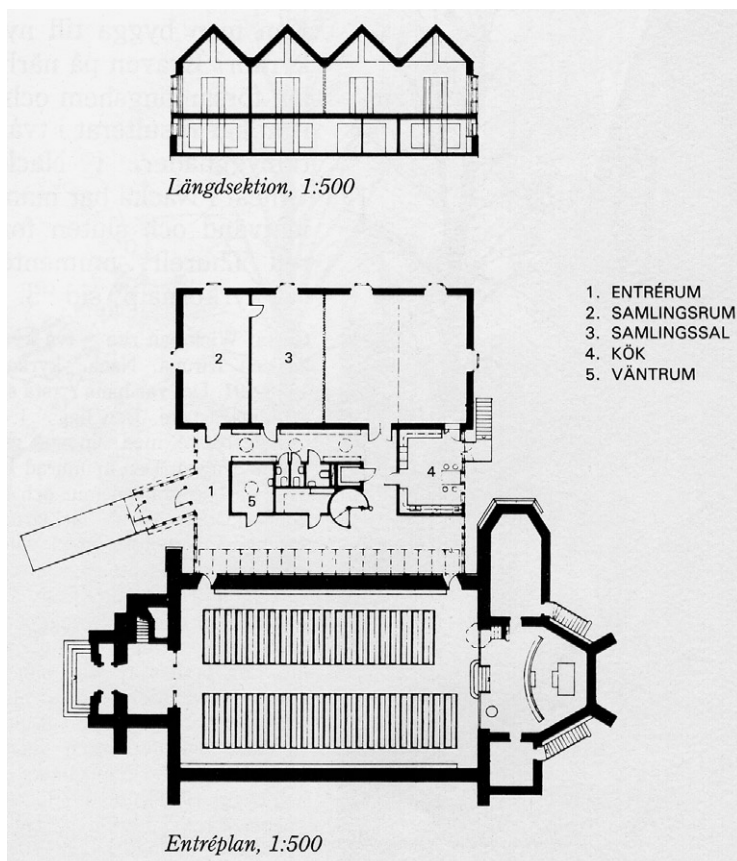
Kyrkans utseende har förändrats med det 1983–84 tillbyggda församlingshemmet, ritat av Carl Nyréns arkitektkontor. Förändringen har även inneburit nya arkitektoniska kvaliteter. Kyrkobyggnaden kan tydligt urskiljas vid sidan om församlingshemmet samtidigt som byggnaderna bildar en helhet där kyrkligt och profant liv länkas samman.

Nacka norra begravningsplats präglas av variationsrik växtlighet, gångsystem med grusbeflagda gångar och ett stort antal gravmonument från de senaste hundra åren av Nackas historia.

Att särskilt tänka på vid förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- kyrkogårdens gestaltning och variationsrika växtlighet
- gravmonument från de senaste hundra åren av Nackas historia
- kyrkobyggnadens stildrag och exakta materialbehandling samt tillbyggnadens medvetna materialval
- kyrkorummets ursprungliga gestaltning och material
- inventarier med historisk anknytning till Nacka gamla kapell och till den nuvarande kyrkans byggnadstid.

ORIENTERINGSPLANER

Planritning ur Nacka kyrkor, Nyköping 1986.

Situationsplan saknas.

KRONOLOGI

År	Händelse	Källa
1887	Nacka församling bildas av Nacka och Erstavik kapellförsamlingar samt Sicklaö eller Danviks församling.	Bennet 1986
1887	Arkitekttävling om ny kyrka utlyses.	dito
1888	Arkitekten Gustav Wickman ges uppdrag att rita ny kyrka.	dito
1891	Kyrkan invigs och kyrkklockorna, två stycken, gjuts om av klockor från Nacka kapell.	Gardeman 2007
1898	Predikstol och votivskepp flyttas över från Nacka kapell.	ATA
1907	Ritning till gravkapell utförs av arkitekt Georg A Nilsson.	dito
1921	Inför 30-årsjubileet restaureras kyrkan efter ritningar av arkitekt Per Benson, Nacka. Nytt altare av tegel med rödbrun marmor för sockel, krön och predella . Ny altarring och barriär i ek. Putsfält i koret dekorerade av Filip Månsson, även han boende i Nacka. Det kritiserade betongmaterialet i koret avlägsnas och ersätts med ädlare material såsom ek och kalksten. Nytt altare, nytt krucifix av förgyllt brons av italienskt ursprung, 1500-1600-tal. Ny altarskrud och mässkrud från Licism, ritad av arkitekt Oscar Brandtberg. Broderad altarklädnad av smaragdgrön siden. Bänkarna byggs om och två sidogångar tillkommer.	dito
1924	Begravningsplatsen utvidgas.	dito
1930	Värmeledning i kyrka och gravkapell.	dito
1931	Orgelläktaren utökas på djupet, arkitekt Gustaf de Frumerie.	dito
1935	Betongmur byggs mot nya Värmdövägen, arkitekt Olof Hult.	dito
1935	Utvidgning av begravningsplatsen utmed Värmdövägen.	dito
1956–57	Restaurering under ledning av arkitekt Sven A Söderholm. Målningar vid fönster överkalkas, panel i koret tas bort, dekor ovan panelen kompletteras av konservator Sven Dalén. Tak och takstolar rengörs. Bänkar målas om, sidobänk kompletteras. Väggspanel ändras efter ritning av O Adrin som även ritar nytt korskrank och ledstänger i smide. Kortrappan flyttas fram ett steg, dopfunten flyttas ut från södra väggen. Yttertrappa till sakristian i söder slopas.	dito

År	Händelse	Källa
1968	Ny orgel byggs av Olof Hammarberg, Göteborg. Ornament från ursprungliga orgelfasaden behålls.	Orgel-inventarium 1990
1974	Kor orgel byggs av Walter Thür Orgelbyggen AB, Torshälla	dito
1983–84	Kyrkan byggs till mot norr med församlingsgård, ritad av arkitekt Carl Nyrén, Arkitektkontor AB.	ATA
1988	Kalkmålningar rengörs av konservator Ulf Krook, Stockholm. Originaldekoren tas fram, viss retuschering utförs.	dito Arbetsbeskrivning av konservator E Håkansson

KÄLLOR

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet

Muntlig uppgift, förvaltningsassistent Katja Gardeman, Nacka församling 2007

Bedoire, F, *En arkitekt och hans verksamhetsfält kring sekelskiftet. Gustaf Wickmans arbete 1884–1916*. Akademisk avhandling. Stockholms universitet, Stockholm 1974

Bennet, R, *Nacka kyrkor. Sörmländska kyrkor 115*, Södermanlands museum. Nyköping 1986

Inventarium över svenska orglar, 1989: III. Strängnäs stift, Stockholms stift, Kinna 1990

Jansson, E A, *Sörmländska handlingar 20*, 1960

Johansson, B I, *I tidens stil. Arkitekten Agi Lindegrens liv och verk*, Västerås 1997

Nyrén, C, Nacka kyrka. *Arkitektur 9* 1985

Schnell, I, *Kyrkorna i Södermanland*, Nyköping 1965